

بررسی چند بقعه متبرکه مذهبی در شهرستان رامسر

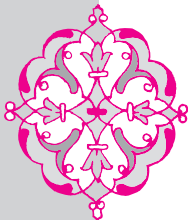
دکتر محمد شورمیچ^۱

چکیده:

بقاع متبرکه و زیارتگاه‌ها در ایران از مراکزی هستند که پس از مساجد بیشترین تأثیر را در آرامش و رشد معنوی جامعه دارند. اماکن مذکور با پذیرفتن خیل عظیمی از علاقه‌مندان و مریدان، تأثیرات بسیاری را در زندگی مردم مسلمان گذاشته و دست کم ایجادکننده برخی زیرساخت‌های گردشگری مذهبی نیز هستند. به همین دلیل در این پژوهش به شناسایی چند بقعه متبرکه در شهرستان رامسر پرداخته می‌شود. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد، تعدادی از بقاع متبرکه رامسر قابلیت گردشگری مذهبی دارند که با روش کتابخانه‌ای و میدانی، به معرفی آن‌ها پرداخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها:

رامسر، بقاع متبرکه، سادات علوی.

مقدمه

پرستش و تقدس از دیرباز در بین اقوام مختلف وجود داشته و عبادت جایگاه ویژه‌ای در بین ادیان و مذاهب داراست. دین اسلام نیز در این خصوص مستثنی نبوده و زیارت قبور بزرگان دین، توسل نمودن و شفاعت خواستن از امور مرسوم دینی به خصوص در مذهب تشیع است. در تاریخ ایران بعد از اسلام به خصوص از زمان رسمیت یافتن تشیع، به دلیل وجود اکثریت جمعیت شیعه و علاقه خاص آن‌ها به اهل بیت علیهم‌السلام، قبور و بقاع متبرکه آن‌ها مورد احترام و تقدس پیروان‌شان بود. به همین جهت مقابر ائمه علیهم‌السلام و سادات علوی جایگاه خاصی در نزد مردم شیعه ایران داشته و همین امر قابلیت ایجاد مراکز و قطب‌های گردشگری مذهبی را در ایران به وجود آورده است. توریست مذهبی، گردشگران فرهنگی هستند که برای زیارت اماکن، آثار، یادمان‌های مذهبی، انجام اعمال مذهبی و گذران اوقات فراغت به مکان‌ها و مراکز مذهبی جهان سفر می‌کنند.

در عرف تشیع مراد از امامزاده، فرزند یا فرزندزادگان ائمه اطهار علیهم‌السلام و اصطلاحاً به مدفن و مزار آن‌ها و بزرگان سادات علوی اطلاق می‌شود. امامزاده‌ها اغلب در سراسر شهرها و روستاهای ایران پراکنده‌اند و در استان‌هایی مانند گیلان، مازندران و تهران به واسطه قرار گرفتن در حاشیه جنوبی و شمالی سلسله جبال البرز بیشتر هستند.^۱

دیدار و زیارت از بقاع مذهبی از ابعاد گوناگون مورد توجه و عنایت اکثریت قریب به اتفاق ساکنان ایران اسلامی می‌باشد، زیرا این اماکن به عنوان مراکزی هستند که می‌توانند آرامش درونی و معنوی انسان‌ها را تأمین نمایند. بنابراین اماکن مقدس از قدیم الایام احداث، حفاظت و نگهداری می‌شدند و نذورات و هدایایی به آن‌ها تقدیم می‌گردید. با توجه به وجود هزاران بقعه و مزار مقدس در ایران و نقش انکارناپذیر آنان در ارتقای فرهنگ مذهبی جامعه، بایستی نگاه تازه به کانون‌های معنوی

کار مستقلی صورت نگرفته اما کتاب‌های تاریخی و جغرافیایی در زمینه رامسر اشاراتی به اماکن مذهبی منطقه داشته‌اند.

در زمینه تاریخ «رامسر» سید محمد تقی سجادی کتاب «تاریخ و جغرافیای تاریخی رامسر» را به نگارش درآورده و بخشی از کتابش را به بقاع متبرکه رامسر اختصاص داده است.

همچنین مصطفی خلعتبری لیمایی در کتاب «سیری در تاریخ علویان غرب مازندران همراه با بررسی امامزاده‌های تنکابن و رامسر» اطلاعاتی در زمینه امامزاده‌ها جمع‌آوری کرده است.

دکتر ستوده در کتاب «از آستارا تا آستارآباد» به معرفی برخی از اماکن مذهبی رامسر پرداخته است. وی نیز فقط به ذکر محل و ابعاد هندسی بقاع پرداخته و توجه‌ای به ذکر مسائل دیگر آن نداشته است. در نتیجه، با توجه به این که کار مستقلی در زمینه بقاع مذهبی منطقه رامسر صورت نگرفته است، تحقیق مذکور از این حیث قابل توجه می‌باشد.

مذکور داشت.

از این رو هدف پژوهش حاضر، بررسی چند بقعه مذهبی شهرستان رامسر و شناسایی آن برای گردشگری مذهبی است.

مسئله اصلی پژوهش این است که بقاع مذهبی معروف رامسر کدامند و پیشینه تاریخی و نسب‌نامه آن‌ها چگونه است؟

فرضیه اصلی پژوهش مذکور این است که بقاع مذهبی موجود در شهرستان رامسر می‌تواند در رشد و جذب زائر و گردشگر مذهبی به منطقه کمک نمایند.

روش پژوهش، به صورت کتابخانه‌ای و میدانی می‌باشد. در بخش اول، از منابع و کتاب‌های موجود در باب تاریخ طبرستان استفاده شده و در بخش دوم بیشتر از طریق تحقیقات میدانی، اطلاعات و داده‌های مورد نیاز پژوهش جمع‌آوری گردیده است.

پیشینه تحقیق

در زمینه موضوع پژوهش مذکور

علل تعدد بقاع در کشور

یکی از انگیزه‌های مهم در ساخت بقاع متبرکه، افکار شیعی می‌باشد که کانون اصلی آن در ایران است. با گسترش دین اسلام در ایران، آرامگاه‌های امامان و امامزادگان به تدریج به زیارتگاه تبدیل شده‌اند. زیارتگاه‌های ایران از لحاظ گردشگری مذهبی به دو گروه تقسیم می‌شوند: اول زیارتگاه‌هایی که ارزش زیارت جهانی دارند، مانند بارگاه مقدس امام رضا علیه السلام در مشهد؛ دوم زیارتگاه‌هایی که ارزش زیارت ملی و ناحیه‌ای دارند، مانند هزاران بقعه متبرکه‌ای که در سراسر ایران پراکنده‌اند و سهم این تعداد در منطقه شمال کشور بیشتر از دیگر مناطق ایران می‌باشد. اغلب این امامزادگان از سادات شیعه علوی بودند که در پی اقتدار خلافت اموی و عباسی و ضدیت آن‌ها با علویان، مجبور به ترک وطن شدند. عمده دلایل هجرت این امامزادگان به ممالک اسلامی خصوصاً ایران به قرار ذیل می‌باشد:

الف - سادات علوی حسنی و حسینی

از زمان حکومت جاثرانه امویان به ویژه در عهد حجاج بن یوسف ثقفی (۷۵-۹۵ ه.ق) به خاطر سیاست خصمانه آن‌ها به نقاط امن سرزمین‌های شرق اسلامی یعنی ایران مهاجرت کردند.^۳ به طوری که به استناد منابع، حجاج عهد کرده بود تا هر جا سیدی را بیابد، بکشد تا نسل ایشان منقطع گردد.^۴

ب - هنگامی که امام رضا علیه السلام به ولایت عهدی رسید، سادات زیادی از مدینه و عراق عازم ایران شدند تا با حمایت از ایشان و زیر سایه آن امام به زندگانی بپردازند، اما پس از شهادت امام رضا علیه السلام، مأمون دستور قتل سادات علوی را صادر کرد. بنابراین عده‌ای به شهادت رسیدند و عده‌ای دیگر هم مخفیانه به اطراف پراکنده شده و گمنام زیستند.^۵

ج - عده‌ای دیگر از امامزادگان به دلیل خروج بر خلیفه، تحت تعقیب، آزار و اذیت بودند، از سوی دیگر عمال خلیفه، اطرافیان و منسوبین سادات علوی را به جهت دست یافتن به خود آنان مورد اذیت و آزار قرار می‌دادند؛ این

شمالی کوه البرز نیز نقطه امید علویان آواره بود که می توانستند در پناه آن محفوظ بمانند. جدا از این عوامل، میهمان نوازی، اخلاص، صمیمیت، دوستی و ارادت مردم این نواحی به سادات علوی و وجود دشمن مشترک، آنان را به این سو کشاند.^۱

اگرچه بقاع متبرکه از دیرباز مورد توجه مردم متدین بوده و به تعبیری پالایش دهنده روحی و معنوی آحاد مردم در مناسبت های مختلف می باشد، اما در کنار این نقش مهم و کم نظیر، فراوانی این بقاع و برخی ابهامات تاریخی پیرامون صحت نسب تعدادی از آنها، ضرورت تحقیقات همه جانبه را در این زمینه نمایان می سازد.

قریب به ۸۰ درصد این مزارها، مشکل نام و نسب نامه دارند و شهرت محلی آنها بر خلاف تحقیقات کتابخانه ای است. زیرا بسیاری از سادات به جهت ترس از عمال جور در خفا، پنهانی و ناشناس می زیستند و از احوال و پایان کار ایشان، اطلاع دقیق و صحیحی در دست نیست. هنگامی که این بزرگواران

امر باعث تبعید و ترک اجباری آنها از دیار خود شد. اصل تعقیب حد و مرزی نداشت، گاه برای دستگیری یک مبارز که در محلی دوردست شناسایی شده بود تا آن سوی مرزهای رسمی خلافت نیرو اعزام می شد، لذا یک مبارز باید مرتب از شهری به شهری و از دیاری به دیار دیگر می رفت و در استتار کامل به سر می برد.^۲

د - جمع انبوهی از سادات، هنگامی که علویان زیدی مذهب در طبرستان (۲۵۰ - ۳۳۷ ه.ق.)، حکومت مستقلی را تشکیل دادند به ایشان پیوسته و به منطقه گیلان و مازندران هجرت نمودند. این دسته از سادات را ابن اسفندیار در کتاب تاریخ طبرستان به تفصیل یاد کرده است.^۳

بنابراین عامل مهمی که دلالت بر چگونگی کثرت بناهای متبرکه در شمال کشور دارد، وجود حکومت شیعی مذهب علویان در مازندران بود که موجب جلب سادات به این مناطق گردیده است. همچنین وجود جنگل های انبوه، دریای خزر و دامنه

فوت می نمودند، ارباب خیریه بقعه‌ای بر روی مزارشان می ساختند و لوحه بر آن نصب می نمودند، اما شرح حال آن‌ها ناگفته می ماند.

مسأله دیگر آن که لوحه‌ای که برای نصب بر مزار این بزرگواران فراهم می آمد، اغلب به خط کوفی بوده که در زمان‌های بعد، به خط ثلث یا نسخ برگردانده شد. از این رو دشواری‌های خط کوفی در اعجام، اعراب و قرائت و گاه فرسوده شدن و ریختن برخی کلمات سبب تحریف تصحیف می گردید.^۹

همچنین در بسیاری از موارد برای ذکر پدران صاحب مرقد تا اتصال به یکی از امامان معصوم از باب اختصار در نسب، نام یک یا چند واسطه حذف شده است، به طوری که اکنون در نقاط مختلف، امامزاده‌های فراوانی را سراغ داریم که فرزند امام موسی کاظم علیه السلام معرفی شده‌اند. حال آن که آن حضرت این همه فرزند نداشته و اینان فرزندزادگان، نتیجه، نبیره و ذریه امام موسی کاظم علیه السلام هستند که در

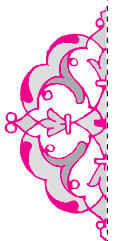
نسب‌شان نام یک یا چند واسطه حذف گردیده است و این موضوع آنان را به شکل فرزند بلافصل امام درآورده است. البته وجود برخی تحریف‌های تاریخی و ترفندهای سیاسی^{۱۰}، تاریخچه این بقاع را دچار نوعی عوام‌زدگی و به تعبیری باورهای عامیانه و افکار خرافی کرده‌اند.

بیان آنچه که در این باب حائز کمال اهمیت می باشد این است که هر کدام از این اماکن، چه اصالت داشته یا فاقد مدرک و سند متقن باشند، به طور انتزاعی و تجریدی اهمیت چندانی نخواهد داشت، بلکه اهمیت اصلی آن‌ها نمادی بودن آن‌ها از جنبه اعتقادات و باورهای عموم است. زیرا وجود هر یک از اماکن مذهبی در منطقه، می تواند تأثیر بسیاری بر زندگی مردم آن منطقه بگذارد و کارکردهای بسیاری داشته باشد که مهم ترین آن‌ها: کارکرد معنوی، اقتصادی، اجتماعی و ایجاد آرامش روحی و روانی برای مردم منطقه در برابر مشکلات روحی و جسمی است.

بقاع متبرکه مذهبی شهرستان رامسر

شهرستان رامسر در غربی ترین نقطه استان مازندران از نظر طبیعی، یکی از زیباترین و توریستی ترین شهرهای کشور است که در فصول مختلف سال، شاهد حضور هزاران گردشگر می باشد. اماکن مذهبی این شهرستان، هر چند فاقد جاذبه های نیرومندی در مقایسه با شهرها و قطب های مذهبی ای مانند مشهد، قم، ری و ... می باشد ولی در ابعاد محلی - منطقه ای دارای زیارتگاه ها و اماکن مقدسی است که مورد احترام افراد بازدیدکننده می باشند. از انگیزه های مهم در گردشگری، انگیزه مذهبی، زیارتی و به اصطلاح گردشگری مذهبی است. به طوری که در جغرافیای گردشگری، مکان های مذهبی، به ویژه اگر از چشم اندازهای طبیعی و زیبا برخوردار باشند، همواره قطب جاذبه گردشگری به حساب می آیند. امروزه بناهای مذهبی بخش مهمی از مراجعات مردمی را در کشور به خود اختصاص می دهند و جزو

پربیننده ترین بناها به شمار می روند. از لحاظ موقعیت مکانی و جغرافیایی، بقاع متبرکه شهرستان رامسر را می توان به دو دسته تقسیم کرد: دسته اول بقاعی هستند که در مناطق جلگه ای و شهری مانند سادات شهر و رمک قرار دارند، دسته دوم بقاعی هستند که در مناطق جنگلی و کوهستانی، نظیر منطقه چاک، اشکورات و روستاهای اطراف ییلاق جواهرده و غیره قرار گرفته اند^{۱۱، ۱۲}. تعداد این بقاع بر پایه آخرین آمار حاصله از اداره اوقاف و امور خیریه شهرستان رامسر ۶۳ مکان مذهبی می باشد اما تعداد اندکی از آن ها به عللی متمایز می باشند. از جمله این علل عبارتند از: قرار گرفتن در شهر یا بخشی بزرگ همچون بقعه آقا پلاسید و آقا بسمل در سادات شهر؛ واقع شدن در نقاط مرتفع و کوهستانی که دارای چشم اندازهای طبیعی هستند. به عنوان نمونه می توان از بقعه سید فضل و فاضل در منطقه ییلاقی زَرُودک جواهرده و بقعه سید ابراهیم در منطقه جنگلی بنیشکی از توابع

رامسر نام برد. برخی از بقاع متبرکه فقط در ایام خاصی از سال برای انجام مراسم مذهبی مورد توجه افراد قرار می‌گیرند مانند بقعه سید محمد نیاسته از توابع کتالم رامسر که هر ساله، بعد از ظهر روز تاسوعا پذیرای هزاران زائر حسینی است.

در این بخش از مقاله با روش تحقیقات میدانی، به معرفی چند بقعه متبرکه رامسر که دارای قابلیت گردشگری بیشتری نسبت به دیگر بقاع منطقه هستند، پرداخته می‌شود.

بقعه امامزاده آقا پلاسید و آقا

بِسْمِل

این بقعه به عنوان یکی از قدیمی ترین بقاع منطقه رامسر، در شهرسادات شهر و حدود ۳ کیلومتری شهرستان رامسر قرار دارد. سید مدفون در این مقبره، آقا میر علی بن سید حسین

جد سادات آخوند محله رامسر است. وی در اوایل سلطنت صفویه به منظور ارشاد خلق و تصدی امور شرعیه منطقه از اصفهان به سخت سر (رامسر کنونی) مهاجرت نمود^{۱۳}.

ظاهراً فوت او در منطقه ییلاقی جواهرده رامسر رخ داده و جنازه اش از آنجا به خاک سپرده شد^{۱۴}. تاریخ فوت آقا پلاسید را بنا بر تاریخی که بر کتیبه صندوق مقبره وی آمده است، مقارن سال ۹۵۱ ه.ق ذکر کرده‌اند^{۱۵}.

نکته مهم در مورد این بقعه درب ورودی و صندوق ضریح آن می‌باشد

امامزاده آقا بسمل

امامزاده آقا پلا سید

که دارای کنده کاری‌های بسیار ظریف و پرکار می‌باشد و قدمتی چندین ساله دارد و به لحاظ تاریخی، جزو میراث فرهنگی ما محسوب می‌شود.

در کنار این بقعه، مقبره دیگری قرار گرفته است که متعلق به آقا سید محمد معروف به «بِسمِل» می‌باشد که نَسَب او با چندین واسطه به آقا پلا سید می‌رسد. جلالت و گران قدری او را می‌توان در مراثی وی که از صلابت و استحکام شعری برخوردار است، دریافت. نکته جالب توجه آن است که امروزه آقا بسمل در نزد مردم، شناخته شده‌تر از دیگر بقاع منطقه می‌باشد و بیشتر افراد، سادات شهر را به اسم آقا بسمل می‌شناسند. در اطراف این دو بقعه، قبرستان وسیعی قرار دارد. همچنین آثار تاریخی دیگر در این محوطه، مسجد میرابوطالب است که قدمتی طولانی دارد و خوشبختانه مورد دخل و تصرف قرار نگرفته است.

از مسائل مورد توجه، کارکرد متنوع و عام‌المنفعه بقاع متبرکه در گردشگری مذهبی به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار

در ایجاد مراکز شهری است. این نوع شهرها معمولا در اطراف بقاع متبرکه به وجود می آیند، همین امر باعث شد منطقه سادات شهر که به صورت محله کوچکی بود، بر اثر توسعه و کارکرد گردشگری مذهبی تبدیل به شهر مذهبی شود.

این که در ارتفاعات سرسبزی قرار گرفته است، دارای جاذبه گردشگری بسیار برای زائرین می باشد. این بقعه قابلیت سرمایه گذاری جهت توسعه گردشگری مذهبی را داراست، لذا اطلاع رسانی مناسب جهت آشنایی گردشگر به این منطقه را می طلبد.

بقعه امامزاده سید محمد در منطقه گاورمک

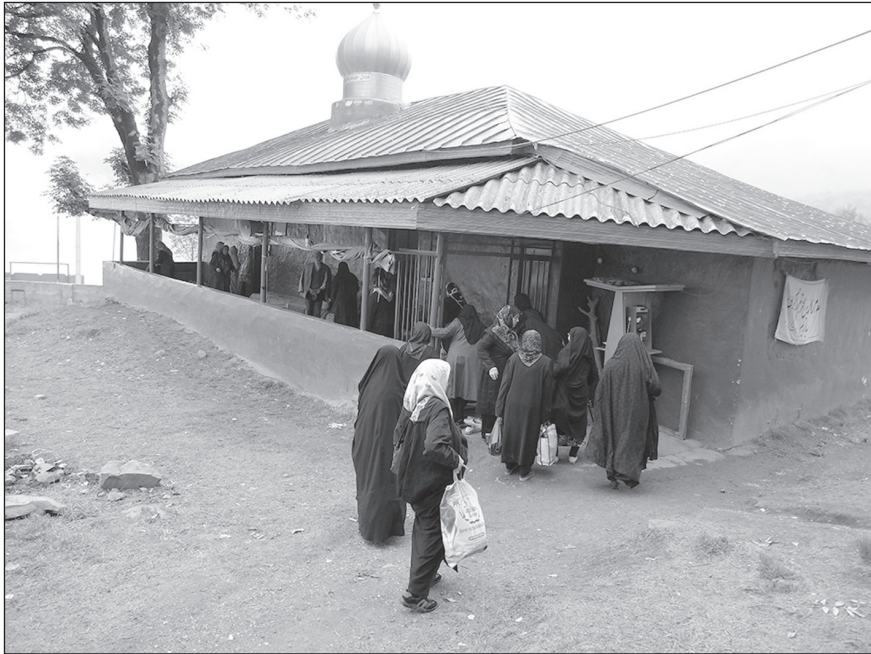
بقعه امامزاده سید فضل و سید فاضل

این بقعه در مسیر ییلاقی جواهرده و به فاصله ۱۲ کیلومتری شهرستان رامسر در روستای گاورمک واقع شده است. شجره نامه این آرامگاه نامعلوم است و بنا تنها به امامزاده سید محمد شهرت دارد. بنای قدیمی آن تخریب و در حال بازسازی می باشد. بقعه به لحاظ

بقعه این دو امامزاده در روستای زرودک ییلاق جواهرده قرار دارد و حدود ۲۷ کیلومتر با شهرستان رامسر فاصله دارد.

شجره نامه این بقعه معلوم نیست، فقط به عقیده اهالی، فضل و فاضل، نام دو برادر سیدی بود که در درگیری های محلی کشته شدند^{۱۶}. خوشبختانه بنای قدیمی آن همچنان محفوظ مانده است. از نظر گردشگری، بقعه سید فضل و سید فاضل به دلیل باغ های فندق و گردو دارای چشم اندازهای طبیعی زیبایی است که در طول ایام مختلف سال به ویژه در فصل تابستان پذیرای

امامزاده سید فضل و سید فاضل

زائران و مسافران زیادی از نقاط دور و نزدیک می‌باشد. از این رو می‌توان با برنامه‌ریزی و ایجاد زیرساخت‌ها در جوار این بقعه، باعث افزایش سهم گردشگری مذهبی در منطقه شد.

بقعه امامزاده سید هاشم و سیده فاطمه

از جمله بقاعی که در مناطق کوهستانی بیلاق جنت رودبار قرار گرفته است، می‌توان به امامزاده سید هاشم و سید فاطمه آغوزکی^{۱۷} جنت

رودبار رامسر اشاره کرد. این بقعه به فاصله ۹۳ کیلومتری رامسر واقع شده و حدود ۱۵ کیلومتر با منطقه جنت رودبار فاصله دارد. هیچ گونه سند و مدرک مدوئی در رابطه با تاریخ این بنا موجود نمی‌باشد. در نتیجه نمی‌توان درباره شجره‌نامه آن نظر داد و فقط می‌توان به گفته اهالی محل که به طور سینه به سینه نقل شده، اکتفا نمود. بنا بر روایت شفاهی اهالی منطقه، این دو سید از اعقاب امام موسی بن جعفر علیه السلام می‌باشند. مقبره این دو

امامزاده سید هاشم و سیده فاطمه

مذهبی به دلیل واقع شدن در مسیر جاده ییلاقی جنت رودبار، دارای مناظر بسیار چشم‌نوازی است که علاقه‌مندان به طبیعت از آن لذت خواهند برد. لذا با تهیه امکانات رفاهی و تفریحی، همچون ایجاد زائرسراهای^{۱۸} مجهز برای اسکان زائرین، می‌توان گردشگران بیشتری را هر ساله به آن منطقه جلب کرد^{۱۹}.

نتیجه

در تاریخ ایران بعد از اسلام به‌خصوص از زمان رسمیت یافتن

امامزاده دارای بنای قدیمی بود که در سال‌های اخیر، بقعه امامزاده سید هاشم تخریب و مورد بازسازی قرار گرفت. از آنجایی که روستای آغوزکی جنت رودبار از مناطق خوش آب و هوا و ییلاقی به شمار می‌رود و دارای جاذبه‌های طبیعی بسیاری است، در فصول بهار و تابستان، پذیرای زائران زیادی از سراسر مازندران و گیلان می‌باشد. تنها مشکل توسعه گردشگری مذهبی منطقه آغوزکی، بُعد مسافت آن است؛ هر چند راه منتهی به این مکان

و سندیت بقعه، به طور انتزاعی و تجریدی اهمیت چندانی ندارند بلکه اهمیت اصلی آن‌ها نمادی بودن از جنبه اعتقادی در باورهای عموم مردم است. وجود بقاع متبرکه در منطقه، تأثیر شگرفی بر روی زندگی مردم گذاشته و دارای کارکردهای متنوع اقتصادی، اجتماعی، دینی و معنوی در منطقه است و همچنین در آرامش روحی و روانی مردم در برابر مشکلات تأثیرگذار می‌باشد.

خلاصه این که هر چند شهرستان رامسر در مقایسه با شهرهای بزرگ مذهبی چون مشهد، قم و ری فاقد جذابیت نیرومند مذهبی است اما با دارا بودن بقاع متبرکه و به همراه آب و هوای مناسب و چشم‌اندازهای طبیعی در ابعاد محلی و منطقه‌ای از اهمیت گردشگری مذهبی برخوردار است.

تشیع، به دلیل وجود اکثریت جمعیت شیعه و علاقه خاص آن‌ها به اهل بیت علیهم‌السلام، قبور و بقاع متبرکه آن‌ها مورد احترام و تقدس پیروان‌شان بود. از همین رو مقابر سادات علوی جایگاه خاصی در نزد مردم شیعه ایران دارد. از سوی دیگر، بقاع مذهبی در کشور، از جمله مراکزی هستند که هر ساله مسافران و زائران بسیاری را به خود اختصاص داده و همین امر قابلیت ایجاد مراکز گردشگری مذهبی را در ایران به وجود آورده است. زیارت و دیدار از بقاع مذهبی از جهات گوناگون مورد توجه مردم بود. چون از یک سو آرامش درونی و نیاز معنوی مردم را تأمین می‌کند و باعث تسکین روحی آن‌ها می‌گردد و از سوی دیگر جنبه سیاحتی، تفریحی و تجاری دارد.

با وجود حکومت شیعه علوی در شمال ایران و دخول سادات به منطقه، بقاع متبرکه زیادی در شمال ایران از جمله رامسر موجود است که دارای ظرفیت گردشگری مذهبی هستند. بقاع موجود در منطقه جدا از اصالت

پی‌نوشت‌ها:

۱. استادیار گروه تاریخ دانشگاه پیام نور
۲. دایرة المعارف تشیع، ج ۲، ص ۳۹۲
۳. فصلنامه تاریخ در آینه پژوهش، شماره ۱، صص ۶۳-۷۹
۴. تاریخ رویان، ص ۷۷ به بعد؛ تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، ص ۶۷ به بعد
۵. تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، ص ۱۲۷؛ تاریخ رویان، ص ۶۲؛ مازندران و استرآباد، ص ۳۶
۶. فصلنامه وقف میراث جاویدان، شماره ۷، ص ۸۰
۷. تاریخ طبرستان، صص ۲۲۴ - ۲۴۲
۸. فصلنامه تاریخ در آینه پژوهش، شماره ۱، ص ۶۴ و صص ۷۵-۷۶
۹. تذکره خواهر امام رشت، ج ۳، ص ۳۴؛ علویان طبرستان، صص ۶۸ - ۷۴
۱۰. این ترنفندهای سیاسی از زمان صفویه شدت بیشتری به خود گرفت و برخی از فرصت طلبان را به این فکر انداخت که به گونه‌ای خود را به سادات منتسب نمایند تا از مزایای مادی و معنوی ایشان برخوردار گردند.
۱۱. تاریخ و جغرافیای تاریخی رامسر، ص ۳۲۹؛ سیری در تاریخ علویان غرب مازندران، ص ۱۰۴
۱۲. در تاریخ و جغرافیای تاریخی رامسر صفحه ۳۲۹ و سیری در تاریخ علویان
- غرب مازندران صفحه ۱۰۴ بخشی به معرفی بقاع متبرکه شهرستان‌های رامسر و تنکابن پرداخته شده است که اکثر آن‌ها در سال‌های اخیر به دلیل عوارض طبیعی و وضع اقلیمی منطقه مورد مرمت و بازسازی قرار گرفته‌اند، لذا از لحاظ معماری، اطلاعات موجود در دو کتاب اغلب قابل ارجاع نمی‌باشند.
۱۳. از آستارا تا استارباد، ج ۳، ص ۳۵؛ سادات شهر و امامزادگان بزرگوار مدفون در آن (آقا پلاسید و آقا بسمل)، ص ۴۳ و ۵۱
۱۴. سادات شهر و امامزادگان بزرگوار مدفون در آن (آقا پلاسید و آقا بسمل)، ص ۴۵
۱۵. از آستارا تا استارباد، ج ۳، ص ۳۶
۱۶. مصاحبه شفاهی خانم کبری آفاجانی کارشناس اداره میراث فرهنگی رامسر با آقای علی کوزه‌گر خادم امامزاده، تاریخ مصاحبه خرداد ۱۳۸۹.
۱۷. آغوز به معنای گردو و کی، همان کیل به معنی رج یا ردیف است. به معنای جایی که درختان گردوی آن به ردیف کاشته شده‌اند. گردوی این منطقه بسیار معروف است (سیری در تاریخ علویان غرب مازندران، ص ۱۲۸).
۱۸. در کتابچه راهنمای گردشگری

منابع:

۱. تاریخ رویان، اولیاءالله آملی، تصحیح: منوچهر ستوده، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۸.
  ۲. تاریخ طبرستان، محمد بن حسن ابن اسفندیار، تصحیح: عباس اقبال، تهران، پدیده (خاور)، ۱۳۶۶.
  ۳. مقاله «درآمدی بر مزارها، کانون‌های معنوی اسلام در ایران»، نویسنده: محمود افتخارزاده، فصلنامه وقف میراث جاویدان، پاییز ۷۳، شماره ۷، صص ۷۶-۸۰.
  ۴. علویان طبرستان، ابوالفتح حکیمیان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۸.
  ۵. سیری در تاریخ علویان غرب مازندران، مصطفی خلعتبری لیمایی، تهران، نشر رسانش، ۱۳۸۲.
  ۶. مازندران و استرآباد، رابینو، ترجمه: غلامعلی وحید مازندرانی، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
  ۷. از آستارا تا استارآباد، منوچهر ستوده، جلد سوم، تهران، آگاه، ۱۳۷۴.
  ۸. تاریخ و جغرافیای تاریخی رامسر، سید محمد تقی سجادی، تهران، معین، ۱۳۷۶.
  ۹. مقاله «علل ورود علویان به طبرستان تا تشکیل دولت علوی»، نویسنده: محمد شورمیچ، فصلنامه تاریخ در آینه پژوهش، سال پنجم، شماره اول، بهار
- استان مازندران که در سال ۸۹ به همت سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان مازندران به چاپ رسید، آماری از زائرسراهای بقاع و اماکن متبرکه استان مازندران ارائه شده است که دو بقعه سید هاشم و بقعه سید فضل و سید فاضل رامسر را نیز شامل می‌گردد در صورتی که هیچ یک از این دو بقعه، دارای زائرسرا به معنای واقعی نمی‌باشند و دارای کمبودهای بسیاری هستند.
۱۹. عکس‌های بقاع متبرکه توسط خانم کبری آقاچانی کارشناس ارشد فرهنگ و تمدن اسلامی و کارمند اداره میراث فرهنگی رامسر تهیه و گردآوری شده است و همچنین ایشان در تدوین مطالب بقاع رامسر توضیحات ارزشمندی ارائه نموده‌اند.

۸۷، صص ۶۳-۷۹.

۱۰. تذکره خواهر امام رشت، محمد مهدی فقیه محمدی جلالی، جلد سوم، قم، موسسه دایرة المعارف مفصل بقاع متبرکه، ۱۳۷۸.

۱۱. مقاله «مدخل امامزاده»، نویسنده: حسین کریمان، دایرة المعارف تشیع، جلد دوم، تهران، بنیاد اسلامی طاهر، ۱۳۶۶.

۱۲. تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، سید ظهیرالدین مرعشی، به اهتمام: برنهارد دارن، تهران، شرق، ۱۳۶۳.

۱۳. سادات شهر و امامزادگان بزرگوار مدفون در آن (آقا پلاسید و آقا بسمل)، علی اکبر میرحسینی، تهران، شمس الضحی، ۱۳۸۵.